

БИЛИМ БЕРҮҮГӨ ЖАНА ОКУТУУГА БАЙЛАНЫШТУУ
ПЕДАГОГИКАЛЫК ТЕРМИНДЕРДИН ЛИНГВИСТИКАЛЫК ТАЛДООСУ
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ,
СВЯЗАННЫХ С ОБРАЗОВАНИЕМ И ПРЕПОДАВАНИЕМ

УДК: 8.81.44
Жарматова Э. К.,
ОшГУ, ст. преподаватель.
Киргизская республика

Аннотация: В статье раскрываются особенности педагогической терминологии. Анализируются специфика и взаимосвязь понятия и термина, их функции в процессе познания действительности и особенности формирования лексики языка науки. Особое внимание уделяется методам оценки развития и структуры педагогической терминологии. В статье анализируются педагогические термины, связанные с преподаванием и воспитанием на немецком языке.

Ключевые слова: понятие, термин, педагогическая терминология, образование, воспитание, обучение.

LINGUISTIC ANALYSIS OF PEDAGOGICAL TERMS RELATED TO
EDUCATION AND TEACHING

Annotation: The article reveals the features of pedagogical terminology. The specifics and interrelation of concepts and terms, their functions in the process of cognition of reality and the peculiarities of the formation of the vocabulary of the language of science are analyzed. Special attention is paid to the methods of assessing the development and structure of the terminology of pedagogical science. The article analyzes pedagogical terms related to teaching and upbringing in German.

Keywords: concept, term, pedagogical terminology, education, upbringing, training.

Азыркы педагогика илиминде концептуалдык-терминологиялык аппараты иштеп чыгуу приоритеттүү багыттардын бири болуп саналат. Бул багыттагы изилдөөлөр педагогикалык билимдердин дагы терең жана иреттүү өнүгүшүнө, анын теориялык туруктуулугуна шарт түзөт. Салттуу түрдө педагогикалык терминология үч негизги позициядан каралат: философиялык, лексикологиялык жана педагогикалык өзү.

Педагогикалык билимдин концептуалдык жана терминологиялык аппаратын изилдөө түшүнүк катары ой менен тилдин өз ара аракеттенүүсүнүн мындай кубулушунун маңызын аныктамайынча мүмкүн эмес.

Ар кандай илимдин концептуалдык жана терминологиялык түзүлүшүнүн калыптануу жана өнүгүү процесси илимий билимдин өзүнүн калыптануу жана өнүгүү процесси менен кыйла тыгыз байланышкан. Ар бир илимий тармак өзүнүн генезисинде эмпирикалык баскычтан теориялыкка өтөт. Бул процесс илимий билимдин ар бир тармагы үчүн жекече болуп саналат [1]. Илимий билимдердин сапаттык жаңы теориялык деңгээлге өтүшүнүн көрсөткүчтөрүнүн бири аздыр-көптүр структураланган концептуалдык системанын пайда болушу болуп саналат. Түшүнүктөр туруктуу мазмунга ээ боло баштайт, алар өнүккөн теориялык системанын элементи болуп калат. Бирок эмпиризмдин учуру илимдин өнүгүүсүнүн ушул этабында дагы эле бар, ошондуктан ой жүгүртүүнү иреттөөнүн каражаты катары концепциянын функциясы толук түрдө өзүн көрсөтө баштайт. Илимий билимдин ар бир тармагында өнүгүүнүн теориялык деңгээлине өтүү менен өзүнүн категориялар системасын түзүү процесси жүрөт.

Концепциянын калыптанышынын акыркы этабы анын сөз менен түзүлүшү. Байыркы тилдерде сөз бир нече мааниге ээ болуп, тигил же бул контекстте колдонулушу мүмкүн болсо, илимий тилде реалдуу же абстракттуу нерсени белгилөө үчүн атайын сөз же сөз айкашынын кириши аң-сезими менен айырмаланат [2].

Илимдин тили табигый тил менен ажырагыс байланышта, «экинчисинин чектелиши жана кеңейүүсүнүн натыйжасында бир эле учурда аракеттенет» [3]. Табигый тилге салыштырмалуу илим тилинин чектелүүлүгү анда тилдин бир гана – маалыматтык-логикалык – функциясынын ишке ашкандыгы менен шартталган; ошол эле учурда табигый тилге караганда кеңири, анткени табигый тилден тышкаркы көптөгөн илимий түшүнүктөрдү, символикалык каражаттарды камтыйт.

Илим тилинин пайда болушу жана өнүгүшү жалпы улуттук адабий тилдин негизинде ишке ашат. Орус жеринде илим тилинин өнүгүшүнүн башаты XVIII -кылымдын башына алып келет. Бул мезгилде изилдөөчүлөр белгилегендей, көпчүлүк илимий терминологиялар түзүлө баштайт, анткени Дал ушул мезгилде илимий билимдердин көптөгөн тармактары өнүгүп, билимдин жана практикалык ишмердүүлүктүн жаңы багыттары үчүн адистер даярдалып, окуу куралдары, сөздүктөр түзүлүп жаткан. «Илим тилиндеги өзгөрүүлөр, анын генезиси жалпы адабий тилдин өзүндө болуп жаткан процесстер, анын негизинде илим тили калыптануу, ошондой эле ар кандай тарыхый мезгилдердеги илимдин өнүгүү өзгөчөлүктөрү менен аныкталат». [4]

Илим тилинин лексикасында салыштырмалуу өз алдынча үч катмарды бөлүп көрсөтүүгө болот:

- терминологиялык эмес лексика (маанилүү жана функционалдык сөздөр);

- жалпы илимий лексика (жалпысынан илимий байланыш чөйрөсүндөгү атайын сөздөр). Ал ар кандай илимий тармактарда колдонулган атайын сөздөрдү камтыйт. Бул катмар илимдерди жана алардын терминологияларын интеграциялоонун жана дифференциациялоонун заманбап процесстеринин натыйжасында, ошондой эле кээ бир илимдердин методдорунун башкаларына киришинин натыйжасында туруктуу өсүү тенденциясына ээ;

- актуалдуу терминологиялык лексика (конкреттүү терминдик системалардын атайын сөздөрү). [5].

Терминдин өзгөчөлүгү жалпы эле илимий тилдин өзгөчөлүгү менен аныкталат. Термин бир эле мезгилде эки системага – илимий билимдин белгилүү бир тармагынын логикалык-концептуалдык системасына жана жалпы адабий тилдин лексикалык системасына кирет. Бул аймактарда терминдин аныктоочу функциясы, б.а. аныктоо функциясы аткарылат. Кошумчалай кетсек, термин түшүнүктүн символикалык көрүнүшү болуп саналат. Бул анын номинативдик функциясы. Термин биринчи кезекте профессионалдык коммуникация чөйрөсүндө иштейт – бул жерде анын маалыматтык (илимий маалыматтын көлөмүн эсепке алуу каражаты катары) жана коммуникативдик (кесиптик байланыш каражаты катары) функциялары аткарылат.

Илимий терминдер лексиканын эң жөнгө салынган бөлүгүн, эң жасалма, аң-сезимдүү түрдө түзүлгөн жана жөнгө салынган бөлүгүн түзөт, аларды кеңири колдонулган сөздөрдөн (термин эмес) айырмалап турган бир катар маанилүү белгилери бар:

1. Термин «билимдин тигил же бул тармагынын өнүгүү деңгээлине ылайык кыйла так аныктаманы» талап кылган илимий түшүнүктү билдирт.

2. Терминдер ар дайым белгилүү бир терминологиянын же терминдик системанын мүчөсү катары кызмат кылышат, ошондуктан алар «бири-бири менен укуктук жактан байланышып, бир терминдин мазмуну башкалардын фонунда калыптанып, түшүнүлөт».

3. Илимий терминдер ар дайым бир мааниге ээ жана синонимдик жок болушу талап кылынат. "Көптөгөн жогорку адистештирилген терминдер бул талаптарга жооп берет жана

ошентип, бӯдөмүк үчүн конфигурацияланган кадимки сөздөрдөн түп-тамырынан айырмаланат.”

4. Көпчүлүк терминдердин колдонулушуна. Бул мотивация, С.Г.Бархударовдун пикири боюнча, терминдердин «аң-сезимдүү таасир этүүгө, жөнгө салууга жана тартипке оңой ыңгайлашкандыгы» менен шартталган. [6]

Илимий билимдин түрдүү тармактарынын изилдөө объектисинин өзгөчөлүгү алардын терминологиясында өз изин калтырат. Мисалы, гуманитардык жана технократиялык илимдердин терминологиясынын ортосунда олуттуу айырмачылыктар бар. Гуманитардык илимдердин терминологиясы төмөнкүдөй белгилер менен мүнөздөлөт. Биринчиден, белгилүү бир гуманитардык илимдердин предметинин тексттик сүрөттөлүшү бир топ даражада адабий тилден көз каранды. Бул (башка илимдердин тилдерине салыштырмалуу) контекстке көз карандылыгын, анын лингвистикалык каражаттарды колдонууга болгон талаптарын, ошондой эле аларга кирген тилдик бирдиктердин көбүрөөк мотивациясын түшүндүрөт. Ошол эле себептен гуманитардык илимдердеги терминдер үчүн полисемия жана синонимдүүлүк көбүрөөк мүнөздүү. Экинчиден, гуманитардык илимдерде термин жаратууда, калыптанып калган терминдерге жаңы аныктамаларды издөөдө илимпоздордун активдүүлүгү чоң. Үчүнчүдөн, «субъективдүү баалоо элементи көбүнчө гуманитардык илимдердин терминологиясына киргизилет» [7]. Илимий-педагогикалык адабияттарда педагогикалык терминологияны изилдөө 1960-жылдардын аягында башталат. Бул багыттагы алгачкы эмгектердин бири И.М. Кантордун «Педагогикалык лексикографиясы жана лексикологиясы» [7], педагогикалык идеялар жана окутуу практикасы жөнүндө маалымат булагы катары педагогика боюнча сөздүк-энциклопедиялык адабияттардын теориялык негиздерин жана тарыхын ачып берген. Автор педагогикалык терминологияны жана анын педагогикалык билимди өнүктүрүүдөгү ролун теориялык жактан талдоо аракетин жасаган. Кийинчерээк ал «Педагогиканын концептуалдык-терминологиялык системасы: логикалык-методологиялык маселелер» деген китебинде бул маселени тереңирээк изилдеген.

Акыркы жылдары илимий адабияттарда педагогикалык терминологияны изилдөө төмөнкү багыттар боюнча жүргүзүлүүдө:

- педагогика илиминин концептуалдык терминологиялык аппаратынын структурасын жана функцияларын талдоо;
- педагогикалык билимдин тармактарынын терминологиясын талдоо: жалпы педагогика, дидактика жана тарбия теориясы;
- педагогикалык изилдөөлөрдө терминдердин эки жактуулугу проблемасын иштеп чыгуу;
- педагогика илиминин лексикасына лингвистикалык көз караштан талдоо.

Педагогикалык терминологиянын спецификалык өзгөчөлүгү категориялык аппараттын так аныкталбагандыгы болуп саналат. Азыркы ата мекендик педагогика илиминде педагогикалык категорияларга кандай педагогикалык түшүнүктөрдү кошууга боло тургандыгы жөнүндө жалпы пикир али боло элек. Ошентип, мисалы, Б.Т. Лихачев педагогикалык категориялардын ролун аткарган 54 түшүнүк жана терминди келтирет. Көбүнчө, жалпы жана негизги түшүнүктөр катары төмөнкүлөр бөлүнөт: "тарбиялоо", "билим берүү", "окуу", "өнүктүрүү", "калыптандыруу" [9].

Педагогикалык терминология так аныкталган структурага ээ. Ал бир эле учурда эки системага – илимий билимдин өзгөчө тармагынын концептуалдык системасына жана илимий тил системасына киргендиктен, ага кирген түшүнүктөрдү жана терминдерди классификациялоо эки позициядан – көз караштан жүргүзүлүшү мүмкүн, педагогика жана лексикология көз карашы менен. Педагогикалык классификация – бул эң оболу предметтик-тематикалык классификация. Ал педагогикалык билимдердин тармактарынын бирдиктүү системасын чагылдырат жана төрт топтун катышуусу менен мүнөздөлөт:

1. Жалпы педагогикалык түшүнүктөр жана терминдер.
2. Билим берүү процессинин маңызын, структурасын жана өнүгүшүн чагылдырган билим берүү теориясынын түшүнүктөрү жана терминдери;
3. Окуу процессинин маңызын, структурасын жана өнүгүшүн чагылдырган дидактиканын түшүнүктөрү жана терминдери;
4. Улуттук билим берүү системасынын негиздерин чагылдырган жана мектеп турмушунун ички тартибине тиешелүү мектеп түшүнүктөрү жана терминдери.

Биз окутууга жана тарбиялоого байланыштуу немец тилиндеги төмөнкү педагогикалык терминдерди талдап чыктык [10]:

Активдүү окутуу методдору (Aktive Lernmethoden) – бул термин көбүнчө практиктерге көйгөйлүү лекцияларды, ролдук жана бизнес оюндарды же топтук талкууларды, кырдаалдык маселелерди чечүүгө колдонулат;

Өз ара билим берүү (Gegenseitiges Lernen) – топтук бетме-бет сабактар учурунда студенттердин ортосунда маалымат, жеке жана кесиптик тажрыйба алмашуу;

Тарбиялоо (Erziehung) – 1) инсандын социалдашуу процесси, анын инсан катары калыптанышы жана өнүгүү процесси, анын ичинде өзүнүн ишмердүүлүгүнүн жүрүшүндө жана табигый, социалдык жана маданий чөйрөнүн таасири астында өмүр бою. ата-энелердин, мугалимдердин, лекторлордун атайын уюштурулган максаттуу иштери; 2) инсандын билим берүү процессинде коом тарабынан таанылган жана жактырылган коомдук баалуулуктарды, моралдык-укуктук нормаларды, инсандык сапаттарды жана жүрүм-турум үлгүлөрүн өздөштүрүү;

Билим (Wissen) – инсандын чындыкты таануу процессинин натыйжасы; адамдын аң-сезиминде идеялар, түшүнүктөр, өкүмдөр, теориялар түрүндө адекваттуу чагылдырылышы;

Компетенттүүлүккө негизделген мамиле (Kompetenzbasierter Ansatz) – ачык дистанттык билим берүү моделинин интегративдик негизи болуп саналат, ал билим берүү процессинин натыйжаларын өлчөөнүн «бирдиги» катары «адистик компетенция» түшүнүгүнө таянууну камтыйт; компетенциянын компоненттеринин негиздемеси; адамдын профессионалдык деңгээлин көрсөтүүчү, алардын жетилгендигин баалоо үчүн конкреттүү критерийлерди колдонуу. Бул студенттердин кесиптик өсүүсүнө "тепкичти" коюуга жана алардын компетенттүүлүк деңгээлине ылайык билим берүү программаларын түзүүгө мүмкүндүк берет.

Билим берүү (Ausbildung) – адамдын бүткүл турмуштук иш-аракетинин өзгөчө координаты катары адамдын ички мотивацияланган, жеке ишмердүүлүгү, өзүн маданият дүйнөсүнө жайгаштыруу, жаратылышка, коомго, башка адамдарга жана жаратылышка болгон мамилелердин системасын калыптандыруу аркылуу адамдын өзүндө дүйнөнүн образын түзүүгө багытталган. Атайын уюштурулган окуу жайларында да, социалдык-маданий жана кесиптик иш-чаралардын алкагында да жүзөгө ашырылат;

Окутуу (Beschulung) – «Мугалим менен окуучулардын биргелешкен максаттуу ишмердүүлүгү, анын жүрүшүндө өнүктүрүү

инсан, анын билими жана тарбиясы» []; билим берүү - билим берүү максаттарына жетүү үчүн багытталган мугалим (тарбиячы) менен окуучунун(лардын) ортосундагы баарлашуунун жана өз ара аракеттенүүнүн педагогикалык жактан негизделген формалары; окутуу окутуу менен окутуунун биримдигин, ал эми ачык дистанттык билим берүүдө - кеңеш берүүнүн, тарбиячыга насаатчылык кылуунун жана окуучуну окутуунун биримдигин билдирет.

Педагогикалык терминология жетишерлик катуу эмес. Көптөгөн педагогикалык түшүнүктөр жана терминдер көп маанилик жана синонимдүүлүк менен мүнөздөлөт, бул педагогикалык кубулуштарды чечмелөөнүн жана аныктамасынын бүдөмүк жана бүдөмүк болушуна алып келет. Муну педагогиканы камтыган гуманитардык илимдердин

терминологиясынын өзгөчөлүгү менен түшүндүрүүгө болот; педагогикалык билимдин күнүмдүк билимге жакындыгы, ошондой эле изилденип жаткан педагогикалык процесстердин жана кубулуштардын жетиштүү татаалдыгы.

Жалпысынан алганда, педагогикалык терминологияны изилдөөдө дисциплина аралык мамиле анын өзгөчөлүгүн объективдүү баалоого, анын структурасын системалаштырууга мүмкүндүк берет, демек, педагогикалык билимдердин өзүн тартипке келтирүүгө шарт түзөт.

Адабияттар:

1. Виноградов В.В. Сөздүн лексикалык маанисинин негизги түрлөрү // Тил илиминин маселелери. 1953. № 5. С. 3-29.
2. Staal J.F. Euclid and Panini // Philosophy East and West. 1965. № 15. P. 99-115.
3. Даниленко В.П. Илим тилинин лексикасы. Терминология: Автореферат. Дис... Доктор Филол. Sci. М., 1977. 41 б.
4. Гвишиани Н.Б. Илимий байланыш тили (методология маселелери). М.: Жогорку мектеп, 1986. 280 б.
5. Кузнецова Е.В. Орус тилинин лексикологиясы. М.: Жогорку мектеп, 1989. 215 б.
6. Бархударов С.Г. Терминология тармагындагы илимий изилдөөлөрдүн мааниси жана милдеттери жөнүндө // Илимий-техникалык лингвистикалык проблемалар. М.: 1970. 7-10 б.
7. Гинецинский В.И. Теориялык педагогиканын негиздери. Санкт-Петербург: СПбУ басмасы, 1992. 154 б.
8. Кантор И.М. Педагогиканын концептуалдык-терминологиялык системасы: Логикалык жана методологиялык маселелер. М.: Педагогика, 1980. 158 б.
9. Комаровский Б.Б. Орус педагогикалык терминологиясы. М.: Билим, 1969. 311 б.
10. Педагогикалык терминдердин глоссарийи [Электрондук ресурс]: <https://mgsu.ru/universityabout/Struktura/Kafedri/SPPK/mmaterials/osnovy-pedagogiki-i-andragogiki/gloss.pdf>